

Горбач Л.М.,

к.е.н., доцент,

Вишневська Н.В.,

ст. викладач Волинського національного університету імені Лесі

Українки

ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

У статті розглянуто сутність та структуру ресурсного потенціалу регіону, визначено, що ефективне використання ресурсного потенціалу регіону є необхідним для забезпечення самодостатнього соціально-економічного розвитку регіону.

Essence and structure of resource potential of region is considered in the article, certain that the effective use of resource potential of region is a necessity for providing of self-sufficient socio-economic development of region.

Вступ. Стратегію соціально-економічного розвитку визначає регіональна політика, яка повинна управляти економікою, соціальним і політичним життям регіону та ґрунтуватися на концепції використання власних ресурсів розвитку території, створенні самодостатності регіонів, стимулюванні точок економічного зростання у регіонах. Соціально-економічні перетворення, що здійснюються в Україні, по-новому поставили питання про управління соціально-економічним розвитком регіону. Ресурсне забезпечення знаходить своє відображення у ресурсному потенціалі території.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у розробку сучасних концепцій ресурсного потенціалу економічного розвитку країни та її регіонів здійснили вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Алимов, П. Беленький, Є. Бойко, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, М. Долішній, С. Качан, В. Ковалевський, О. Михайлик, В. Павлов, С. Злупко, І. Михасюк, М. Паламарчук, М. Хвесик, І. Школа, Д. Стеченко, Т. Стеценко. Разом з тим в економічній літературі категорія ресурсного потенціалу в теоретичному і методологічному плані вивчена недостатньо. Це стосується сут-

ності та структури ресурсного потенціалу регіону, методів його оцінки, проведення системного і факторного аналізів, оцінки ефективності використання та відновлення тощо.

Метою статті є дослідження теоретичних основ та структури ресурсного потенціалу для виявлення диспропорцій і невикористаних можливостей економічного росту та обґрунтування варіанту стратегії соціально-економічного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу. Ресурсний потенціал регіону – перелік засобів, можливостей регіону, які використовуються або можуть бути використані для його самодостатнього розвитку. До ресурсів, що забезпечують соціально-економічний розвиток регіону, відносять: геополітичні, демографічні, трудові, інтелектуальні, природні, майнові, фінансові. Для успішного планування регіональним розвитком необхідно визначити: які саме ресурси потрібні, в якій кількості, в який час.

Для більшого глибокого розуміння понять необхідно також з'ясувати термін “ресурс”. Слово “resource” походить від французького, що означає допоміжний засіб, тобто те, що може бути використане з певного джерела (запаси, кошти, матеріали тощо) на певні цілі [1, 49].

Економічна категорія “ресурс” має ряд особливостей:

- потреба в ресурсах пов'язана з процесом суспільного відтворення та створення споживчої вартості;
- структура ресурсів динамічна і залежить від розвитку продуктивних сил і виробничих відносин;
- використання будь-якого виду ресурсів передбачає їх вартісне відтворення.

На сьогодні в науковій літературі існують такі погляди щодо дослідження ресурсного потенціалу. Так М. І. Скрипниченко визначає: “Потенціал як категорія означає ступінь потужності, сукупність людських і матеріальних ресурсів національної економіки, мобілізацію апріорних і прихованих можливостей ефективного використання, перерозподілу та відтворення ресурсів країни для стабільного економічного розвитку в інтересах суспільства, спроможність наявних засобів забезпечити максимально можливий рівень виробництва товарів і послуг при дотриманні норм економічної безпеки країни” [2, 64].

В економічній літературі до визначення складу економічного потенціалу суспільства застосовують галузевий, територіальний, ресурсний та цільовий підходи. Найчастіше в літературі має місце ресурсний підхід, за яким до складу економічного потенціалу відносяться такі його елементи, як трудовий, природно-сировинний, науковий та інші види потенціалів.

При ресурсному підході потенціал визначається кількісними параметрами, які характеризують обсяг ресурсів, їх структуру, динаміку, відповідність задоволення необхідних потреб населення. Цей підхід набув досить широкого обговорення.

Однак у зв'язку із складністю виділення "чисто" економічних можливостей трудових ресурсів, виробничих фондів, науки, сировинних ресурсів та інших складових загального економічного потенціалу країни використовуються показники, які характеризують лише об'єм цих видів економічних ресурсів, а також умови і фактори росту економічного потенціалу. На нашу думку, таке твердження є суперечливим, оскільки в той самий час одні й ті самі об'єми і кількість, наприклад, виробничих фондів і трудових ресурсів у різних умовах можуть мати різний економічний потенціал, відображенням чого є показники продуктивності праці і дієздатності засобів праці. Тому економічний потенціал засобів праці, виробничих фондів загалом повинен визначатися їх максимально можливою здатністю виробляти продукцію певного об'єму, асортименту та якості, які, в свою чергу, залежать від виробничих потужностей підприємств. Цим економічний потенціал повинен відрізнитися від національного багатства.

Основою й одним із основних чинників формування і росту економічного потенціалу країни є наявність і ступінь використання природних ресурсів, до яких відносяться мінерально-енергетичні, водно-земельні і біологічні ресурси.

При цільовому підході потенціал оцінюється з позиції можливостей максимально ефективного його використання для вирішення завдань економічного та соціального розвитку території, підвищення рівня життя населення регіону і забезпечення відповідного розвитку економіки країни. Для забезпечення комплексного територіального розвитку необхідно застосовувати і системний підхід, у відповідності з яким при оцінці територіального потенціалу важливо враховувати не тільки ресурсну, а й цільову складову його формування і функціонування, також можливості не тільки виробництва валового внутрішнього продукту, а й використання.

В економічній енциклопедії за редакцією Л.І. Абалкіна зазначено: "Потенціал економічного зростання – це сукупна спроможність економіки країни, її галузей, підприємств, об'єктів господарювання здійснювати виробничо-господарську діяльність виготовляти продукцію, товари, послуги, задовольняти попит населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва споживання" [3].

Б. Андрианов (Росія) конкретизує внутрішню складову: "У практиці світових економічних порівнянь у поняття "внутрішній економічний потенціал" країни включають такі елементи, як природні ресурси, рівень розвитку базових та інфраструктурних галузей, науково-технічний потенціал, трудові ресурси, накопичене національне багатство" [4].

А.М. Бабашкіна визначає поняття "ресурсного потенціалу" таким чином: "Ресурсний потенціал (можливість, могутність) – це система ресурсів, взаємообумовлена сукупність матеріально-речових, енергетичних, інформаційних засобів, а також безпосередніх працівників, які використовуються (або можуть бути використаними) в процесі виробництва матеріальних благ і послуг" [5, 62-63].

Для визначення проблем з'ясуємо сутність ключових категорій "природно-ресурсний потенціал", "трудоий потенціал", „економічний потенціал“, "бюджетний потенціал", "податковий потенціал", "фінансовий потенціал". Відзначимо існування різних визначень поняття економічного потенціалу, його сутності, складу внутрішніх елементів, методики визначення. Так, одні автори визначають економічний потенціал як сукупність матеріальних і соціально-економічних умов виробництва матеріальних благ, або це можливість і здатність відкривати та освоювати природні багатства країни, або сукупна можливість народногосподарського комплексу та його сфер виробляти матеріальні блага і послуги відповідно до суспільних потреб [6, 48] На думку інших авторів, економічний потенціал – це виробничі можливості народного господарства, сучасні системи машин та інші знаряддя праці, весь науковий і виробничий потенціал, розвідані запаси сировини та енергії, трудові ресурси, величезний виробничий досвід [7.].

Трапляються також визначення економічного потенціалу як максимально можливого об'єму виробництва найважливіших видів промислової, будівельної, сільськогосподарської та іншої продукції. У Великому Енциклопедичному Словнику дається визначення економічного потенціалу як сукупної здатності галузей народного господарства виробляти промислову і сільськогосподарську продукцію, здійснювати капітальне будівництво, транспортування вантажів, надавати послуги населенню в певний історичний момент [8]. В економічному словнику-довіднику економічний потенціал трактується як характеристика можливості економіки у виробництві матеріальних благ, наданні послуг, задоволенні економічних потреб суспільства [9]. У сучасному економічному словнику категорія економічного

потенціалу трактується як сукупна здатність економіки країни, її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари, послуги, задовольняти запити населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і споживання [10].

Значну увагу дослідженням економічного потенціалу країни приділили автори під керівництвом Н.М.Кириєнка. Вони визначили це поняття як економічну силу або здатність суспільства створювати різні види матеріальних благ і послуг, які характеризуються тією сукупністю економічних засобів, джерел, запасів або економічних можливостей, якими володіє суспільство та які можуть бути використані для реалізації конкретних соціально-економічних цілей і завдань [11]. Сучасні дослідники категорії економічного потенціалу визначають його сутність як сукупну можливість наявних матеріальних і людських ресурсів забезпечити оптимальний рівень виробництва товарів і послуг виробничого і невиробничого призначення [12, 142-147].

Характерною ознакою економічного потенціалу є те, що межі його застосування охоплюють як економічну, так і соціальну сферу діяльності. Складна структура економічного потенціалу визначає необхідність його комплексного аналізу. За своєю суттю економічний потенціал визначається не просто сукупністю економічних ресурсів і можливостей суспільства, а їх органічною єдністю. Його характеристикою є відповідна кількісна пропорційність і якісне співвідношення всіх складових елементів.

У сучасних дослідженнях складовими елементами економічного потенціалу є інвестиційний, трудовий і природно-ресурсний потенціали (ресурсний підхід). Кожний із них визначається величиною та якісним станом певних видів економічних ресурсів: капітальних, трудових і природних.

Т.О. Стеценко до функціонального складу економічного потенціалу входять такі елементи: науково-інформаційний, трудовий, природно-економічний, виробничий, організаційно-управлінський, споживацький [13, 36-39].

Залежно від ступеня залучення до господарського обороту, економічний потенціал включає активну і пасивну частини. Активна частина представлена діючими основними виробничими і невиробничими фондами, виробничими запасами в межах нормативу, залученими трудовими ресурсами і зайнятою частиною трудових ресурсів. До пасивної частини відноситься незавершене капітальне будівництво, незадіяні основні фонди,

надлишкові запаси товарно-матеріальних цінностей, розвідані, обліковані, але незалученні природні ресурси, а також незайнята частина трудових ресурсів. Розрізняють поняття загального обсягу економічного потенціалу, як сукупності зосереджених на певній території матеріальних і людських ресурсів, та реалізації економічного потенціалу як сукупності матеріальних благ і послуг, виготовлених за певний період. Останній є показником віддачі ресурсів економічного потенціалу. Економічний потенціал країни характеризує можливості національної економіки виробляти матеріальні блага, надавати послуги, задовольняти економічні потреби суспільства. Ці можливості дають усі наявні в країні ресурси – виробничі, матеріальні, трудові, природні, фінансові, науково-технічні, інформаційні та ін. Відповідно, як складові частини до економічного потенціалу відносяться природний, виробничий, трудоворесурсний, фінансовий, науковий та інші види потенціалів [14, 41].

Під природно-ресурсним потенціалом території розуміється сукупна продуктивність природних ресурсів території, як засобів виробництва й предметів споживання, що виражається їхньою споживчою вартістю [15, 284].

У колективній монографії "Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку і трансформації" за редакцією Б.М.Данилишина визначено, що під природно ресурсного потенціалу розуміють сукупність природних умов, які знаходяться у певних географічних межах, що забезпечують задоволення екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства [16].

Природно-ресурсний потенціал має значний вплив на формування територіальної та галузевої структури регіону. Під час освоєння значних покладів природних ресурсів виникають великі промислові центри, формуються господарські комплекси та економічні райони. Тобто природний потенціал району впливає на його ринкову спеціалізацію і місце в територіальному розподілі праці. Розташування, умови добування і характер використання природних ресурсів позначаються на складі і темпах регіонального розвитку.

Природно-ресурсний потенціал складають усі види природних ресурсів, які знаходяться на території країни або в підконтрольній їй частині Світового океану: мінерально-сировинні, земельно-грунтові, агрокліматичні, водні, гідроенергетичні, біологічні (у т.ч. лісові), природно-рекреаційні. Він визначається наявністю розвіданих і облікованих мінерально-сировинних, паливно-енергетичних, земельних, лісових, водних і рекреа-

ційних ресурсів. За оцінками вчених Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України найбільш цінними серед природних ресурсів є земельні та мінерально-сировинні. Разом з тим, неабияке значення мають водні, лісові, рекреаційні ресурси, ресурси тваринного і рослинного світу.

Отже, це можливо здійснити лише у структурованому об'єкті, яким є система. Виходячи з позицій системного методу, необхідно розглядати ресурси в сукупності із структурою управління та зв'язками з середовищем, тому забезпечити економічне зростання можна лише використовуючи ресурси систем.

Висновки. Ефективне використання ресурсного потенціалу регіону є необхідним для забезпечення самодостатності областей через узгодження загальнодержавних інтересів та економічних пріоритетів з регіональним і місцевими; раціонального розміщення продуктивних сил, реалізації переваг територіального поділу праці; створення нової системи управління комунальним сектором економіки; стимулювання надходження фінансових ресурсів, приватних інвестицій у райони, які забезпечують зростання економіки регіону та сприяють реструктуризації власної економіки; активізації розвитку депресивних регіонів.

Література

1. Большая Советская Энциклопедия (в 30-томах) Гл. ред. А. М. Прохоров. Изд. – 3-е. М.: "Сов.Энкл.". – 1975. – Т. 22. – Ремень-Сафо. – 1975.
2. Скрипниченко М.І. Потенціал середньострокового зростання економіки України // Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / за ред. Акад. НАНУ В.М. Гейця. – Х.: Вид-во: "Форт", 2003. – С.64
3. Экономическая энциклопедия / Научн. ред. совет изд-ва "Экономика", инс-т экономики РАН; гл. ред Л.И. Абалкин. – М.: ОАО изд-во "Экономика", 1999. – С. 64.
4. Адрианов В. Экономический потенциал России // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 129-144.
5. Бабашкина А.М. Россия: ресурсный потенциал и проблемы его эффективного использования. / В кн. Ресурсный потенциал экономического роста. – М.: изд-во "Путь России"; ЗАО Издательский дом "Экономическая литература", 2002. – С. 62-63
6. Шевченко В.Ю. Потенциал и преимущества социалистической экономики. – Киев: Изд-во "Знание" УССР, 1982. – 48 с.
7. Фотонов А.С. Ресурсный потенциал: Планирование. Управление. – М.: Экономика, 1985. – 151 с.
8. Большой энциклопедический словарь. – М.: Науч.изд-во "Большая Российская энциклопедия", 2000. – 1456 с.

9. Економічний словник-довідник / Під ред. С.В.Мочерного. – К.: Фіміна, 1995. – 367 с.

10. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – 2-е изд., исправ. – М: ИНФРА-М, 1998. – 479 с.

11. Экономический протенциал Страны Советов/ Н.М. Кириенко, И.С. Ступницкий, В.П. Несторенко и др.; Под ред. Н.М. Кириенко. – К.: Вища школа, 1982. – 295 с.

12. Жулавский А.Ю. Экономический протенциал территории: теория и практика оценки // Вісн Сум.держ.ун-ту. – 1996.– № 1.– С. 142-147.

13. Степенко Т.О. Аналіз регіональної економіки: Навч. посібн. – К.: КНЕУ, 2002. – С. 36-39.

14. Дорогунов С.І., Хвесик М.А., Горбач Л.М., Пастушенко П.П. Екосередовище і сучасність. – Т.1. – Природне середовище і сучасному вимірі: Монографія. – Кондор, 2006. – 424 с.

15. Калениченко Ю.Б., Бащук Т.О. Ресурсно-бюджетний потенціал // Проблеми, механізми та інвестиційне забезпечення раціонального природокористування. – Вісник НУВГП. – Збірник наук. праць. – Вип. 4 (36).– Економіка. Ч.2.– Рівне, 2006.– 509 с.

16. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку і трансформацій // Під загальною редакцією чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишинаю. – К.: ЗАТ "Ніч лава", 2006. – 704 с.